

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

**TOEPASSING BEOORDELINGSREGELS BIJ
ADVISING OVER GEBOUWDE EN AANGELEGDE
RIJKSMONUMENTEN**

Uitgangspunten voor de adviespraktijk

Inhoud

Vooraf	3
1. Monumenten, bescherming en vergunningverlening	4
Instandhouding van ons cultureel erfgoed	4
Vergunningverlening: juridisch kader	4
Beginselen voor belangenafweging	5
2. Advisering door de RCE: wanneer en hoe?	7
Het moment van advisering	7
Relevante informatie voor het advies	8
Monumentale waarde	8
Ingrep	9
Gevolgen	9
Omstandigheden	9
3. Uitgangspunten en overwegingen voor de adviespraktijk	11
Algemene uitgangspunten voor de adviespraktijk	11
Overwegingen ten aanzien van specifieke vraagstukken en activiteiten met betrekking tot monumenten	12

Vooraf

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zet zich namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in voor het behoud, de duurzame ontwikkeling en de toegankelijkheid van ons meest waardevolle cultureel erfgoed. De RCE verzamelt, ontwikkelt en deelt praktisch toepasbare kennis, adviseert en voert wetten, regels en rijksbeleid uit. Daarbij handelt de RCE vanuit een integraal erfgoedperspectief: archeologisch, gebouwd, aangelegd (ook wel: groen), landschappelijk en roerend erfgoed worden zo veel mogelijk in verband met elkaar beschouwd en over het voetlicht gebracht. Samen vertellen zij immers het verhaal van ons verleden en samen maken ze het verleden tastbaar. Bovendien vraagt de voortgaande ruimtelijke transformatie van ons land om inzicht in de waarde van de gehele historische omgeving, als vertrekpunt en als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen. Bij alle ingrepen in de ruimte hoort het belang van cultureel erfgoed te worden meegewogen: groot of klein, boven of onder de grond, zichtbaar of onzichtbaar, roerend of onroerend, onder of boven water, van lokale waarde of internationaal vermaard. Op die manier kan cultureel erfgoed worden benut voor actuele ruimtelijke opgaven, zoals de energietransitie, klimaatadaptatie, waterbeheer en de bouw van nieuwe woningen.

De wettelijke taken die de RCE namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap uitvoert zijn talrijk en divers. Voorbeelden hiervan zijn: aanwijzen en afvoeren van rijksmonumenten; beheer van het rijksmonumentenregister; besluiten op enkelvoudige vergunningaanvragen voor activiteiten in of op archeologische rijksmonumenten; adviseren over vergunningaanvragen voor activiteiten met betrekking tot gebouwde en aangelegde rijksmonumenten; uitvoeren van subsidieregelingen; afhandelen van bezwaar- en beroepschriften; beheren van de roerende rijkscollectie. Dit document gaat over de uitvoering van één van deze wettelijke taken: het adviseren van het bevoegd gezag (meestal de gemeente) over vergunningaanvragen voor activiteiten met

betrekking tot gebouwde en aangelegde rijksmonumenten. Dit gebeurt in het kader van de aanvragen om een omgevingsvergunning. De archeologische rijksmonumenten worden hier buiten beschouwing gelaten. Wel wordt er aangegeven hoe bij aanpassing van gebouwde en aangelegde rijksmonumenten rekening hoort te worden gehouden met aanwezige of verwachte archeologische waarden en met roerende zaken (cultuurgoederen). Hoe met vergunningaanvragen voor activiteiten in of op archeologische rijksmonumenten wordt omgegaan staat in de Beleidsregel toepassen beoordelingsregels aanvraag omgevingsvergunning archeologische rijksmonumentenactiviteit.

De opgaven waarover wordt geadviseerd zijn complex en vereisen maatwerk. De RCE vindt het belangrijk inzicht te verschaffen in de wijze waarop zijn adviezen tot stand komen. Dit past binnen het streven naar een betrouwbare en open overheid en zal bijdragen aan een verhoging van de kwaliteit van de monumentenzorg in het algemeen. In het navolgende wordt hieraan uitwerking gegeven. Allereerst wordt ingegaan op de bescherming van rijksmonumenten en het hiermee verbonden vergunningstelsel. Vervolgens wordt toegelicht hoe het proces van advisering is ingericht en welke soorten informatie de RCE in zijn afweging betreft. Tot slot wordt ingegaan op een aantal algemene uitgangspunten voor de adviespraktijk en overwegingen ten aanzien van specifieke vraagstukken en ingrepen aan monumenten. Een eerste versie van dit document over de advisering van de RCE werd opgesteld in 2018 – honderd jaar na het begin van de institutionele monumentenzorg in ons land. De voorliggende tekst is een actualisering daarvan, die mede in het kader van de invoering van de Omgevingswet per 1 januari 2024 is gemaakt. De Omgevingswet verplicht namelijk om als onderdeel van een uitvoeringsstrategie aan te geven hoe uitvoering wordt gegeven aan een wettelijke adviestaak, en daarbij inzicht te geven in de bij de beoordeling van een vergunningaanvraag gebruikte criteria.

1. Monumenten, bescherming en vergunningverlening

Instandhouding van ons cultureel erfgoed

In onze dynamische leefomgeving nemen gebouwde en aangelegde (groene) monumenten een belangrijke plaats in. Vaak eeuwenoude woonhuizen, boerderijen, kerken, molens, buitenplaatsen, parken en jonge monumenten van het industriële tijdperk of de wederopbouw zijn in samenhang met hun omgeving tastbare dragers van onze geschiedenis. Zij laten het verleden spreken, zijn een bron van kennis en bepalen door hun ouderdom, sociale en culturele betekenis, verschijningsvorm, schoonheid en patina mede het karakter, de ruimtelijke kwaliteit en aantrekkingskracht van een dorp, stad of streek. Zij dragen daarmee bij aan onze culturele identiteit en bieden inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen. Daarbij kan cultureel erfgoed verbinden maar ook aanleiding geven tot discussie en ongemak, ook al omdat deze monumenten niet zelden een link hebben met een koloniaal verleden. Vanwege deze maatschappelijke betekenis is het van belang dit erfgoed in stand te houden en door te geven aan toekomstige generaties.

Een van de instrumenten om de toekomst van ons cultureel erfgoed te waarborgen is juridische bescherming van monumenten. Van de circa tien miljoen bouwwerken, complexen en groenstructuren in ons land is zo'n één procent beschermd door Rijk, provincie of gemeente. Bijna 62.000 hiervan zijn rijksmonument; deze rijksmonumenten genieten bescherming op grond van de Erfgoedwet en de Omgevingswet. De bescherming geldt niet alleen voor 'gebouwde' monumenten, zoals huizen, kerken, lantaarnpalen of stenen en aarden verdedigingswerken, maar ook voor aangelegde (groene) monumenten zoals buitenplaatsen, stadsparken, plantsoenen, tuinen en begraafplaatsen. Gebouwde en aangelegde rijksmonumenten zijn voor hun instandhouding en gebruik afhankelijk van de zorg door de eigenaar. De Omgevingswet kent een vergunningstelsel dat is gericht op een zorgvuldige weging van het belang van de monumentenzorg en het belang van de aanvrager bij een voorgenomen ingreep.

Monumenten behoeven onderhoud en gebruikswensen veranderen. Daarom vinden meerdere soorten ingrepen aan gebouwde en aangelegde rijksmonumenten plaats. In grote lijnen kunnen we er drie onderscheiden, die verschillende gevolgen voor het monument en zijn monumentale waarde kunnen hebben. In de eerste plaats zijn er werkzaamheden die primair zijn gericht op fysieke instandhouding van het monument. Deze variëren van regulier onderhoud tot ingrijpende restauraties. Daarnaast is vaak sprake van aanpassingen en toevoegingen ten behoeve van een ander gebruik, verhoging van het gebruikscomfort of eisen op het gebied van duurzaamheid, veiligheid of toegankelijkheid. In de praktijk gaat het vaak om een combinatie van deze activiteiten. Een derde soort ingrepen, die relatief weinig voorkomt, betreft het geheel afbreken, verplaatsen of reconstrueren van een monument.

Vergunningverlening: juridisch kader

De vergunningplichtige activiteiten met betrekking tot rijksmonumenten zijn voor de leesbaarheid in de Omgevingswet samengebracht in het verzamelbegrip 'rijksmonumentenactiviteit': het slopen, verstoren, verplaatsen of wijzigen van een rijksmonument of voorbeschermd rijksmonument of het herstellen of gebruiken daarvan waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.¹ De vergunningplicht voor deze activiteiten is geregeld in artikel 5.1 lid 1 onder b van de Omgevingswet. Voor de vergunningverlening is vrijwel altijd de gemeente het bevoegd gezag. Het beoordelingskader voor vergunningaanvragen wordt gevormd door het op de artikelen 5.18 en 5.22 van de Omgevingswet gebaseerde artikel 8.80 van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl), en artikel 3:4 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb).

Artikel 8.80 van het Bkl bevat de specifieke beoordelingsregels voor aanvragen om een omgevingsvergunning voor rijksmonumentenactiviteiten. Deze beoordelingsregels vormen geen gedetailleerd uitgewerkt toetsingskader aan de hand waarvan de belangen die bij een aanvraag om een omgevingsvergunning voor een rijksmonumentenactiviteit aan de orde zijn, tegen elkaar afgewogen zouden kunnen worden. De af te wegen belangen zullen immers van geval tot geval verschillen. De algemene beginselen van behoorlijk bestuur, onder meer verankerd in de Awb, leiden er wel toe dat al deze betrokken belangen in de afweging die aan een beslissing op de vergunningaanvraag ten grondslag gelegd wordt, aan de orde moeten komen.

Uitgangspunt is allereerst dat de vergunning alleen wordt verleend als de activiteit in overeenstemming is met het belang van de monumentenzorg (lid 1). Hiermee wordt niet alleen het belang van het rijksmonument bedoeld, maar ook het bredere belang van de (archeologische) monumentenzorg als geheel. Zo komt het voor dat bij sloop van een rijksmonument met vergunning onderdelen en materialen ter beschikking komen – bijvoorbeeld een gebeeldhouwde geveltop – die van nut kunnen zijn bij het restaureren van andere monumenten. Als aan de vergunning het voorschrift wordt verbonden dat afkomende onderdelen of materialen voor een restauratie van een ander monument ter beschikking moeten worden gesteld, is dit strikt genomen niet in overeenstemming met het belang van het rijksmonument zelf. Daarom wordt sinds de Monumentenwet 1988 het ruimere begrip 'monumentenzorg' gehanteerd.² Ook moet het belang van de archeologische monumentenzorg worden meegewogen bij de vergunningverlening voor een rijksmonumentenactiviteit, ook met betrekking tot gebouwde en aangelegde rijksmonumenten.³ Dit komt tot uit-

¹ Begripsbepaling in bijlage bij artikel 1.1 Omgevingswet.

² Kamerstukken II 1986/87, 19 881, nr. 3, blz. 20.

³ Zie ook de memorie van toelichting bij de Wet op de archeologische monumentenzorg, Kamerstukken II 2003/04, 29 259, nr. 3, blz. 43–44. Zo heeft het aanleggen van vloerverwarming in een kerk onder een zerkenvloer ook impact op de graven en resten van eventuele voorgangers van de kerk, en het uitbaggeren van een slotgracht op het daarbij vrijkomende bodemarchief afkomstig van het slot of eventuele voorgangers.

drukking in de mogelijkheid om in het belang van de archeologische monumentenzorg voorschriften als bedoeld in artikel 8.81 van het Bkl aan de vergunning te verbinden.

Uit artikel 3:4 van de Awb vloeit voort dat er een belangenafweging moet plaatsvinden. Het gaat dan om afweging van de rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen, waarbij de voor belanghebbenden nadelige gevolgen van het besluit niet onevenredig mogen zijn in verhouding tot de met het besluit te dienen doelen. Het bevoegd gezag weegt het belang van de monumentenzorg bij het behoud van het rijksmonument in redelijkheid af tegen de belangen van de aanvrager en die van derde-belanghebbenden zoals omwonenden, particuliere monumentenorganisaties en historische verenigingen en ook de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Namens de laatste adviseert de RCE het bevoegd gezag op basis van de bij het adviesverzoek verstrekte gegevens.⁴ Bij de belangenafweging staat het voorkomen van nadelige gevolgen van de aangevraagde activiteiten voor het rijksmonument en zijn monumentale waarden voorop. Maar niet elk verlies van monumentale waarden zal tot weigering van de omgevingsvergunning leiden.

Beginselen voor belangenafweging

De beoordelingsregel in het tweede lid van artikel 8.80 van het Bkl geeft richting aan de belangenafweging, via de relevante beginselen uit het Verdrag van Granada (artikelen 4, tweede lid, 5 en 11) en het Verdrag van Valletta die daarin zijn verwerkt en waarmee rekening moet worden gehouden.⁵ De afwegingsruimte is dus in die zin begrensd, dat de beginselen als uitgangspunt genomen moeten worden bij de belangenafweging. Het gaat om de volgende beginselen:

- a. het voorkomen van ontsiering, beschadiging of sloop van monumenten en archeologische monumenten;
- b. het voorkomen van verplaatsing van monumenten of een deel daarvan, tenzij dit dringend is vereist voor het behoud van die monumenten;
- c. het bevorderen van het gebruik van monumenten, zo nodig door wijziging van die monumenten, rekening houdend met de monumentale waarden; en
- d. het conserveren en in stand houden van archeologische monumenten, bij voorkeur in situ.

Het beginsel onder a benadrukt dat het vergunningstelsel voor de rijksmonumentenactiviteit in de eerste plaats is gericht op het voorkomen van ontsiering, beschadiging of sloop van monumenten en archeologische monumenten. Het gaat bij dit beginsel om het behoud van het (archeologisch) monument en zijn monumen-

tale waarden. Het monument is immers van een zodanig algemeen belang dat ervoor gekozen is het als rijksmonument aan te wijzen. Dit aanwijzen gebeurt niet voor de korte termijn, maar om het voor de huidige en toekomstige generaties te bewaren. Dat met dit beginsel rekening dient te worden gehouden, betekent niet dat de omgevingsvergunning bij elke voorgenomen aantasting van de monumentale waarden van het rijksmonument moet worden geweigerd. Bij de belangenafweging zullen zoals gezegd ook de belangen van de aanvrager moeten worden betrokken.

Het beginsel onder b benadrukt dat gehele of gedeeltelijke verplaatsing van een monument in beginsel onwenselijk is omdat de binding tussen een monument en zijn historische plaats in de leefomgeving een belangrijke monumentale waarde vormt. Deze directe binding met de historische context – waaronder ook een eventuele archeologische context moet worden verstaan – gaat met een verplaatsing verloren. Ook tast verplaatsing de belevingswaarde en historische verankering van de leefomgeving ter plaatse aan, omdat het monument ook uitdrukking geeft aan de geschiedenis van die plek. Uitzondering op dit uitgangspunt vormen de bijzondere gevallen waarbij het behoud van het monument vereist dat het (deels) wordt verplaatst of de gevallen waarin zwaarwegender nationale of internationale belangen dit verlangen.

Het beginsel onder c benadrukt het belang van het gebruik van monumenten in het belang van hun instandhouding. In dit uitgangspunt komen twee aspecten van de door het bevoegd gezag te maken afweging tot uitdrukking. Allereerst het bevorderen van het gebruik van monumenten in de zin dat het gebruik van monumenten de verwaarlozing of leegstand – en daarmee gepaard gaand verval – daarvan kan voorkomen. Dit betekent dat – uitzonderingen daargelaten – een eigentijds gebruik van een monument, met respect voor de monumentale waarden en soms met wat creativiteit en extra inspanning, mogelijk moet zijn. Het actuele of gewenste gebruik speelt ook een belangrijke rol als belang van de aanvrager van de vergunning. Dit gebruiksbelang komt indirect tot uitdrukking in het uitgangspunt van onderdeel c, maar is niet expliciet genoemd, omdat uit artikel 3:4 Awb al volgt dat de belangen van de aanvrager, dus ook diens belang bij het gebruik van het monument, in de belangenafweging moeten worden betrokken.

Het beginsel onder d is ontleend aan artikel 4, onderdeel ii, van het Verdrag van Valletta. Archeologie dient als bron van onze geschiedschrijving zoveel mogelijk in situ (in of op de bodem) in stand te worden gehouden. Zo kunnen toekomstige generaties deze bron (het bodemarchief) – al dan niet met betere technieken – in zijn oorspronkelijke vorm raadplegen en er hun eigen onderzoeksvragen over stellen. Het bodemarchief laat zich immers maar één keer ‘lezen’ (verstoren), dus hiermee moet zeer terughoudend

⁴ Op grond van artikel 3:7 lid 1 van de Algemene wet bestuursrecht verstrekt het bevoegd gezag de adviseur (RCE), al dan niet op verzoek, de gegevens die nodig zijn voor een goede advisering.

⁵ Overeenkomst van de Raad van Europa inzake het behoud van het architectonische erfgoed van Europa (Granada 1985); Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (herzien) (Valletta 1992).

en zorgvuldig worden omgegaan. Onder gebouwde en aangelegde rijksmonumenten kunnen ook niet als rijksmonument beschermde archeologische monumenten aanwezig (of te verwachten) zijn, waarmee rekening moet worden gehouden bij het verrichten van een rijksmonumentenactiviteit.

2. Advisering door de RCE: wanneer en hoe?

Gemeenten winnen bij het verlenen van vergunningen voor rijksmonumenten advies in bij de gemeentelijke adviescommissie voor monumenten. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, in casu de RCE, wordt op grond van artikel 4.32 van het Omgevingsbesluit om advies gevraagd bij aanvragen die het wezen of voortbestaan van het monument raken:

- bij het slopen van een monument of het gedeeltelijk afbreken als dat ingrijpende gevolgen heeft voor de monumentale waarde;
- bij het ingrijpend wijzigingen van een monument of een belangrijk deel daarvan, met voor de monumentale waarde vergelijkbare gevolgen als bij (gedeeltelijke) sloop;
- bij het reconstrueren van een monument of een belangrijk deel daarvan;
- bij het wijzigen van een monument of een belangrijk deel daarvan voor een gebruiksverandering, als dat ingrijpende gevolgen heeft voor de monumentale waarde; en
- bij het verplaatsen van een monument of een belangrijk deel daarvan.

Gemeenten vragen de RCE tussen de drie- en vierhonderd keer per jaar om advies. De provincie wordt in dezelfde gevallen om advies gevraagd als de RCE, maar alleen wanneer het een monument buiten de bebouwde kom betreft. Uiteraard kunnen in het belang van de (archeologische) monumentenzorg aan een vergunning voorschriften worden verbonden. Het advies van de RCE kan daar ook betrekking op hebben.

Wanneer de RCE de gemeente adviseert over ingrepen aan een rijksmonument binnen een gebiedsontwikkeling, kan het advies ook betrekking hebben op aspecten in het plan die de omgeving van het rijksmonument betreffen. In dit verband is relevant dat een instructieregel in artikel 5.130 van het Bkl voorschrijft dat gemeenten regels moeten stellen voor de bescherming van cultureel erfgoed en in dat verband rekening moeten houden met het beginsel van het voorkomen van ontsiering of beschadiging van beschermde monumenten door activiteiten in hun omgeving. De RCE kan bij ruimtelijke ontwikkelingen gevraagd en ongevraagd adviseren. Het kan dan bijvoorbeeld ook gaan om ingrepen aan kunst bij het monument. Deze advisering is niet direct verbonden aan de ministeriële adviesbevoegdheid voor rijksmonumentenactiviteiten. De handreiking voor gemeenten '[Op weg naar passende zorg voor beschermde monumenten in hun omgeving](#)' van het Gelders Genootschap biedt gemeenten een stappenplan om beleid hiervoor te formuleren.

Het moment van advisering

De RCE adviseert gemeenten over een aanvraag om een omgevingsvergunning voor een rijksmonumentenactiviteit. Adviezen worden sinds 1 juni 2023 gepubliceerd op de Kennisbank van de RCE ([Uitgebrachte adviezen over rijksmonumenten | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#)). Maar het is ook mogelijk dat de RCE

voorafgaand aan een vergunningaanvraag bij het plan wordt betrokken. De gemeente kan vooruitlopend op de formele vergunningprocedure de RCE om een preadvies vragen. Vaak wordt dit voorafgegaan door een vooroverleg. Zo'n vooroverleg kan worden geïnitieerd door een gemeente of eigenaar en georganiseerd door een van de provinciale steunpunten voor cultureel erfgoed. Bij een planoverleg van het provinciale steunpunt zitten over het algemeen vertegenwoordigers van gemeente, provincie en RCE, de eigenaar of initiatiefnemer, de ontwerper en andere betrokken partijen aan tafel. Tijdens dit overleg kunnen vroegtijdig wederzijdse belangen, verwachtingen en argumenten, aanvraagvereisten en procedurele aspecten worden besproken, waardoor de weg naar de uiteindelijke vergunningverlening zonder verrassingen kan worden doorlopen. Ook tijdens de uitvoering, dus na het verlenen van de omgevingsvergunning, kan de gemeente de RCE om advies vragen. Dan gaat het bijvoorbeeld om nieuwe informatie met betrekking tot voorschriften in de omgevingsvergunning, vondsten tijdens bouwwerkzaamheden of aanvullend onderzoek.

De RCE kan dus in verschillende stadia van het proces om advies worden gevraagd: in een beginfase waarin een eerste idee open en met een zekere onbevangenheid kan worden besproken; na een vergunningaanvraag waarbij een nauwkeurig afgewogen en geformuleerd oordeel over een definitief plan wordt verlangd; en tijdens de uitvoering in het geval een aanvullend advies gewenst is. Soms beperkt de rol van de RCE zich tot één van de eerste twee stadia: een idee dat nooit wordt uitgewerkt, of een vergunningaanvraag zonder dat vooroverleg heeft plaatsgevonden. Maar in veel gevallen is de RCE op verschillende momenten betrokken bij een plan en vormt de behandeling van de vergunningaanvraag als het ware het sluitstuk van een gezamenlijke gedachtevorming.

De adviezen van de RCE worden voorbereid door adviseurs (architectuurhistorici) die werkzaam zijn in een bepaalde regio en daardoor veelal bekend zijn met de lokale situatie. Zij werken daarbij samen met collega's die deskundig zijn op het gebied van bouwkunde, bouwfysica, duurzaamheid, materialen, specifieke bouwtypen, interieurs, roerend erfgoed, kleur en schilderingen, groenaanleg, archeologie, geschiedenis, stedenbouw, cultuurlandschap en participatie. Met zijn advisering beoogt de RCE de totstandkoming van plannen die zo veel mogelijk voldoen aan de wensen van eigenaar, gebruiker en andere belanghebbenden en tegelijkertijd de monumentale waarde van het monument respecteren of zelfs versterken. In het gros van de gevallen wordt dit doel bereikt. Maar het is mogelijk dat de voorgenomen ingrepen een zodanige aantasting van monumentale waarden betekenen dat de RCE hierover negatief adviseert. Zo mogelijk zal de RCE in een dergelijk geval aangeven met welke planwijzigingen wel tot een positief advies kan worden gekomen.

Relevante informatie voor het advies

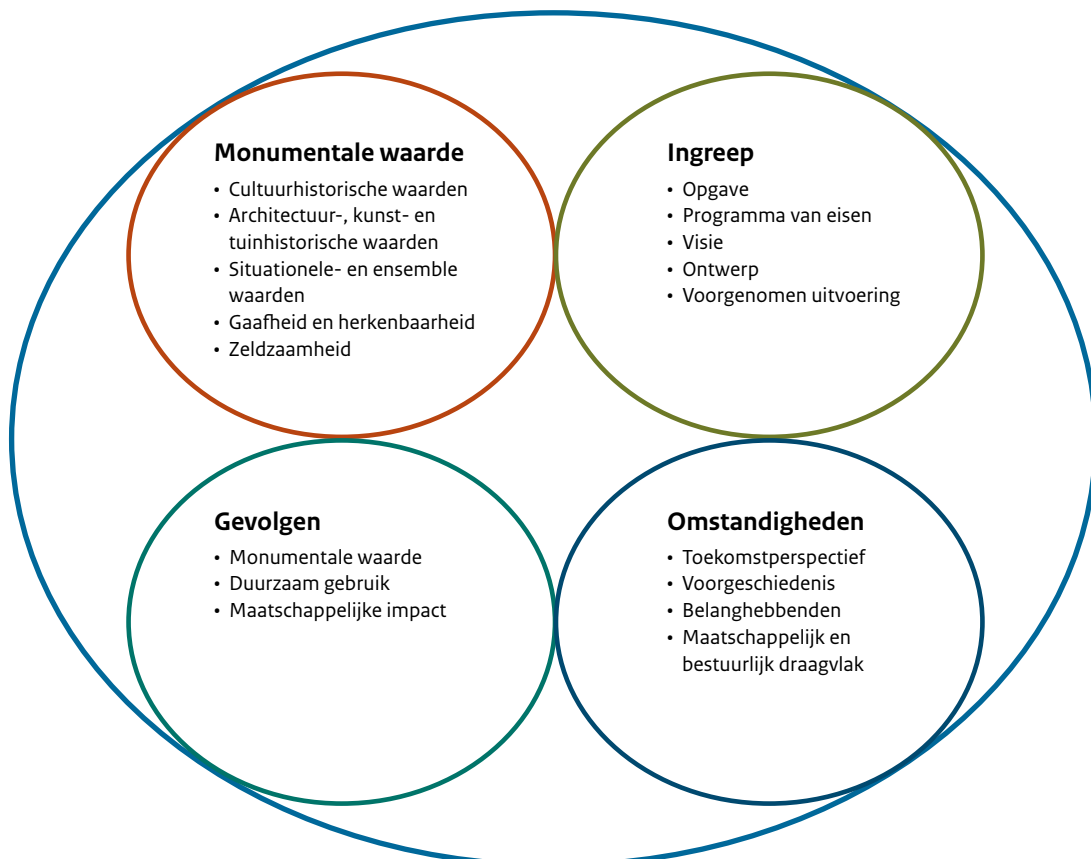
De diverse stappen vragen van de RCE-adviseurs om verschillende manieren van meedenken en handelen: van fris van de lever reageren op een mondeling gepresenteerd idee tot nauwkeurig bestuderen en beoordelen van een uitgewerkt ontwerp. De hierbij gehanteerde uitgangspunten zijn gelijk, de aanpak verschilt echter naar gelang de fase waarin het proces zich bevindt. Tijdens het vooroverleg wordt zoveel mogelijk doorgevraagd en informatie verzameld die van belang is voor het beoordelen en bespreken van het plan. Daartoe behoort ook kennis van bewoners, belanghebbenden en andere groepen in de samenleving die bijdraagt aan een meervoudig perspectief op het verhaal en de betekenis van het monument. Deze gegevens worden voortdurend aangevuld en tegen elkaar afgewogen. De formele advisering over een omgevingsvergunningaanvraag gebeurt vervolgens op basis van de informatie die de gemeente bij de adviesaanvraag aanlevert. Voor een aanvullend advies na de vergunningverlening levert de gemeente nieuwe informatie aan die voortkomt uit de uitvoering van het plan.

De verzamelde informatie heeft betrekking op vier aspecten van het plan: de monumentale waarde, de voorgenomen ingreep, de gevolgen die deze ingreep zal hebben en de omstandigheden die

hierbij een rol spelen. Deze componenten worden vanaf het begin simultaan in relatie tot elkaar beschouwd. Zij worden in het onderstaande schema weergegeven en in de volgende paragrafen nader toegelicht. Daarnaast spelen in de afweging de in hoofdstuk 3 geformuleerde inhoudelijke uitgangspunten en overwegingen van de RCE een rol.

Monumentale waarde

De monumentale waarde van gebouwde en aangelegde (groene) rijksmonumenten wordt op grond van artikel 3.1 van de Erfgoedwet bepaald door schoonheid, betekenis voor de wetenschap en cultuurhistorische waarde. In de invulling van die wettelijke criteria spelen verschillende factoren een rol, die worden samengevat in vijf waarderingscriteria: cultuurhistorische waarden, architectuur-, kunst- en tuinhistorische waarden, situationele en ensemblewaarden, gaafheid en herkenbaarheid, en zeldzaamheid (zie [Waarderingscriteria gebouwd en aangelegd \(groen\) erfgoed](#)). In alle gevallen speelt de gebruikshistorie een rol en kan sprake zijn van archeologische waarden onder of rond het monument. De waarde-bepaling kan volgen uit een beschouwing op verschillende schaal-niveaus: de landschappelijke of stedenbouwkundige omgeving van het monument, het ensemble waarvan het deel uitmaakt, het object of de aangelegde structuur zelf en afzonderlijke componenten

hiervan. Bij een gebouw gaat het om de monumentale waarde van zowel exterieur als interieur. Dit laatste wil zeggen de interne structuur en de interieurelementen en kunstwerken die hier onlosmakelijk mee verbonden zijn, als bestanddelen van de onroerende zaak. Bijbehorende roerende zaken vallen buiten de reikwijdte van de bescherming als rijksmonument, maar kunnen de monumentale waarde wel versterken.

De omschrijving van het rijksmonument in het rijksmonumentenregister wordt gebruikt ter identificatie: welke onroerende zaak is beschermd? De omschrijving bij het aanwijzingsbesluit bevat vaak een waardering ter motivering van het besluit, maar die is voor een beoordeling van plannen op detailniveau niet volledig genoeg. Bovendien kunnen met het verstrijken van de tijd monumentale waarden ontstaan of worden onderkend; zowel het monument als de kennis hierover kan sinds de aanwijzing zijn gewijzigd. Daarom zal bij voorgenomen ingrepen aan het monument altijd de actuele monumentale waarde ervan moeten worden vastgesteld. Dit kan de RCE-adviseur doen op basis van zijn of haar expertise, de verschijningsvorm van het monument en de op dat moment voorhanden zijnde informatie. Maar in veel gevallen is aanvullend cultuur- of bouwhistorisch onderzoek nodig. Aan de hand hiervan kan de essentie van het monument worden vastgesteld en beschreven; het verhaal van het monument en de plek, en de 'kernwaarden' die bij ingrepen aan het monument dienen te worden gerespecteerd, behouden en waar mogelijk versterkt. Daarbij kan een meerstemmige benadering zichtbaar maken dat een monument voor verschillende mensen een verschillende betekenis kan hebben.

Ingreep

De voorgestelde ingreep vormt de feitelijke aanleiding voor advisering door de RCE. Daarbij gaat het simpel gezegd om de vraag wat de opgave is; wat gaat er met het gebruik van het monument en de omgeving gebeuren, wat is de aanleiding hiervoor en welke wijzigingen zijn voorzien? Het uitgangspunt voor de ingreep is het programma van eisen waarin de wensen van de eigenaar zijn vastgelegd. Dit omvat zaken als het gebruik van het monument, de benodigde ruimtes en de relaties daartussen, de logistieke, facilitaire en technische eisen, de relevante wettelijke regels en normen en de gewenste uitstraling of vormgeving.

Het programma van eisen is bepalend voor de aard en de omvang van de ingreep. Vervolgens is van belang hoe dit wordt vertaald in een ontwerp. Daarbij gaat het om de vraag welke visie de ontwerper – al of niet in samenspraak met de opdrachtgever – heeft ontwikkeld op het monument en zijn toekomst. Is er, op basis van actuele cultuur- en bouwhistorische gegevens en kennis van het verhaal en de betekenis van het monument en zijn onderdelen, sprake van een weloverwogen idee over de omgang met de aanwezige monumentale waarden, de gewenste vernieuwing en de wijze waarop deze tot een bevredigende synthese kunnen

worden gebracht? En wat is bekend over de voorgenomen uitvoering? De antwoorden op deze vragen geven een beeld van het wat, hoe en waarom van de ingreep. Het komt voor dat een initiatiefnemer een programma van eisen formuleert dat zo zwaar is dat het niet verenigbaar is met de kernwaarden van het monument. In zo'n geval zal de RCE daarover in een zo vroeg mogelijk stadium uitspraken doen, zodat onnodige plankosten kunnen worden vermeden. Met de publicatie *Transformeren met cultureel erfgoed. Handreiking voor het opstellen van transformatiekaders* wil de RCE de totstandkoming bevorderen van hoogwaardige ruimtelijke plannen waarin het behoud van cultureel erfgoed goed is geborgd.

Gevolgen

Ingrepen in, aan of op monumenten kunnen op verschillende manieren gevolgen hebben. In de eerste plaats zijn er de gevolgen voor de monumentale waarde van het monument zelf. Deze kunnen op veel manieren tot stand komen: bijvoorbeeld door conservering, reparatie of vernieuwing van historisch materiaal bij een restauratie, maatregelen ten behoeve van duurzaamheid, wijziging van de oorspronkelijke structuur bij een herbesteding, of door uitbreiding van het bestaande gebouw of complex. Al naar gelang de monumentale waarde en de aard van de ingreep kunnen deze gevolgen groot of klein zijn. Het hoeft dan zeker niet alleen om nadelige gevolgen te gaan, want een wijziging kan ook juist een versterking van de kernwaarden, een herstel van een vroegere situatie of een architectonische verrijking betekenen.

Naast deze gevolgen voor de monumentale waarde van het monument, waarbij uiteraard in planologisch verband ook de kwaliteit van de omgeving wordt meegewogen, speelt de vraag of de ingreep leidt tot een duurzaam gebruik een grote rol; krijgt het gebouw een functie die past bij zijn gebruikshistorie, typologie en structuur, lijkt deze functie op langere termijn levensvatbaar en draagt het ontwerp in al zijn facetten hieraan bij? Deze informatie is relevant omdat dit ingrijpende gevolgen voor de monumentale waarde kan rechtvaardigen.

Dit is gerelateerd aan de maatschappelijke impact die een ingreep kan hebben. Daarbij gaat het om de vraag welke sociale, economische of culturele veranderingen de voorgenomen wijzigingen in de samenleving teweegbrengen. Kortom: wat levert de ingreep op voor de omgeving van het monument en haar bewoners? De RCE kan vanuit zijn expertise hierover meedenken en in voorkomende gevallen een faciliterende rol spelen, contacten tussen betrokken partijen bevorderen, draagvlak creëren en kennis delen.

Omstandigheden

Bij de afwegingen die de adviseurs van de RCE maken om tot een advies te komen kunnen uiteenlopende omstandigheden een rol spelen. Daartoe behoren de technische staat van het monument, de stedenbouwkundige situatie, de vraag of sprake is van langdurige leegstand en de kansen om het monument een nieuwe

toekomst te geven, bijvoorbeeld door middel van een herbestemming. Relevant daarbij zijn de huidige en mogelijk toekomstige ruimtelijke en sociaaleconomische positie van het monument. Van belang is ook de voorgeschiedenis van de ingreep: zijn er al eerder plannen voor het monument geweest en zo ja, zijn deze al dan niet uitgevoerd?

Het toekomstperspectief van het monument is ook afhankelijk van de bij de ingreep betrokken partijen. Heeft de initiatiefnemer c.q. aanvrager affiniteit met het monument, ervaring met dit soort activiteiten en voldoende financiële draagkracht om het project

tot een goed einde te brengen? Is er sprake van goed opdrachtgeverschap? En bieden de bedrevenheid en expertise van de andere actoren vertrouwen in het behalen van een optimaal resultaat? Wie zijn de belanghebbenden bij het project en welke belangen voeren zij aan? Ook de bestuurlijke betrokkenheid is van belang. Dit raakt tenslotte weer aan het maatschappelijk draagvlak voor de ingreep en het beoogde resultaat, dat een belangrijke bijdrage kan leveren aan de haalbaarheid ervan. De RCE-adviseurs wegen in hun advies opvattingen, belangen en wensen van betrokkenen, voor zover deze hen bekend zijn uit de informatie die bij het adviesverzoek is geleverd.

3. Uitgangspunten en overwegingen voor de adviespraktijk

Naast de beginselen uit het Verdrag van Granada en het Verdrag van Valletta die in hoofdstuk 1 al werden besproken, zijn er voor een goede monumentenzorg nog meer uitgangspunten aan de orde. Voor alle werkzaamheden aan rijksmonumenten – onderhoud, restauratie, verbouwing, verduurzaming, sloop, verplaatsing, reconstructie, et cetera – hanteren de adviseurs van de RCE in principe gelijke uitgangspunten. Al naar gelang de opgave zal de nadruk echter op bepaalde aspecten hiervan liggen. Zo kunnen bij maatregelen voor instandhouding vooral het behoud van waardevolle materialen en de restauratiekwaliteit belangrijk zijn, terwijl het bij herontwikkeling of uitbreiding gaat om het vinden van een goede balans tussen bestaand en nieuw. In de praktijk is meestal sprake van een combinatie van overwegingen, omdat veel plannen voor monumenten verschillende soorten ingrepen behelzen.

De uitgangspunten van de RCE zijn onderdeel van een breder scala aan beginselen en opvattingen, die voortkomen uit een jarenlange gedachtevorming over de theoretische en praktische kanten van de monumentenzorg. Dit denken over monumentenzorg vond van tijd tot tijd zijn neerslag in fundamentele uiteenzettingen en verdragen. Zo formuleerde de (nu: Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond ruim honderd jaar geleden voor het eerst *Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken* (1917). Driekwart eeuw later verscheen *Het restaureren van gebouwen: algemene uitgangspunten* van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1991). Daarnaast bestaan diverse internationale charters en verdragen met richtlijnen voor erfgoedzorg, zoals: *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments* (Athene 1931); *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* (Venetië 1964); de eerder genoemde *Overeenkomst inzake het behoud van het architectonische erfgoed van Europa* (Verdrag van Granada 1985); en *The Nara Document on Authenticity* (Nara 1994).

Het Verdrag van Granada van de Raad van Europa is een aanvulling op en uitwerking van het Europese Culturele Verdrag (1954). Nederland ratificeerde dit verdrag in 1994. Het Verdrag van Granada bevat bepalingen met betrekking tot inventarisatie, documentatie, bescherming en restauratie van architectonisch erfgoed. Op dit verdrag is bij de behandeling van de beoordelingsregels voor de rijksmonumentenactiviteit in hoofdstuk 1 al ingegaan. Het *Kaderverdrag van de Raad van Europa inzake de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving* (Verdrag van Faro 2005) is op 10 januari 2024 door Nederland ondertekend. Het proces om te komen tot ratificatie is hiermee in gang gezet. Dit verdrag stelt de mens en de relatie tussen samenleving en cultureel erfgoed centraal. In Nederland sluit het verdrag goed aan bij ontwikkelingen in de erfgoedzorg die te maken hebben met burgerparticipatie en meerstemmigheid. Het verdrag stelt dat cultureel erfgoed meer dan nu een functie kan hebben voor de samenleving. Niet alleen de historische plek zelf, het object, de traditie enz. is belangrijk, maar vooral ook de verschillende betekenissen en het gebruik

ervan. Omdat dit onderdeel kan zijn van de 'kernwaarden' van een monument, wordt vooruitlopend op ratificatie door Nederland het Verdrag van Faro meegenomen in de beoordeling van adviesaanvragen.

In praktische zin stoelen de uitgangspunten van de RCE op de ruime praktijkervaring van zijn specialisten en adviseurs. De uitgangspunten voor advisering van de RCE zijn tweeledig. Allereerst is sprake van algemene uitgangspunten voor de adviespraktijk die betrekking hebben op de waardering van de omgang met monumenten. Deze uitgangspunten worden door de overheid en de erfgoedsector breed gedeeld. Daarnaast zijn er overwegingen ten aanzien van specifieke vraagstukken en ingrepen aan monumenten. Deze vragen door hun bijzondere karakter en de morele dilemma's die hiermee verbonden zijn, om een extra uitleg van overwegingen en afwegingen. Hieronder worden beide categorieën toegelicht. De uitgangspunten en overwegingen zijn inhoudelijk aan elkaar gerelateerd en sluiten logisch op elkaar aan.⁶

Algemene uitgangspunten voor de adviespraktijk

1. Monumenten veranderen

Monumenten zijn geen statische objecten. Net als andere gebouwen en structuren kunnen zij worden aangepast aan eisen van nieuw gebruik, voortkomend uit ontwikkelingen in de maatschappij. Zulke veranderingen zijn vaak noodzakelijk om het monument te kunnen blijven gebruiken. Monumenten kunnen nu eenmaal het best in stand worden gehouden wanneer ze een functie hebben in de samenleving en worden gebruikt. Zie ook het in hoofdstuk 1 behandelde beginsel uit het Verdrag van Granada dat het gebruik van monumenten moet worden bevorderd, zo nodig door wijziging van die monumenten, rekening houdend met de monumentale waarden. Veranderingen horen bij de constante ontwikkeling die monumenten en hun omgeving doormaken. Er kunnen nieuwe tijdslagen worden toegevoegd, soms in aanvulling op bestaande en soms in plaats daarvan. Deze kunnen op zichzelf waardevol zijn en een nieuwe kwaliteit aan het monument toevoegen. Dit veranderingsproces vereist wel een zorgvuldig zoeken naar mogelijkheden om het monument aan te passen aan de eisen van de tijd, waarbij zijn bijzondere karakter en monumentale waarden behouden blijven.

⁶ Naast deze algemene uitgangspunten en overwegingen formuleerde de RCE meer specifieke uitgangspunten en praktische suggesties voor de omgang met diverse gebouwtypen en structuren, zoals kerken, kloosters, molens, boerderijen, hooibergen, watertorens en kasteelruïnes, dijken en groen erfgoed. Deze zijn de afgelopen jaren als handreiking gepubliceerd in de RCE-publicatierreeks *Een toekomst voor...* Daarnaast hanteert de RCE richtlijnen voor uiteenlopende vraagstukken van meer technische aard, op het gebied van onder meer bouwfysica, duurzaamheid, veiligheid, bouwmaterialen, schilderijen en glas. Deze zijn deels gepubliceerd als brochures, wegwijzers en kennisbankartikelen van de RCE en beschikbaar via www.cultureelerfgoed.nl en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Kennisbank).

2. Monumenten vragen maatwerk

Elk monument heeft zijn eigen bouw- en gebruiksgeschiedenis, karakter, kwaliteit en betekenis. Elk monument is dus uniek en vertelt een eigen verhaal. Mogelijkheden voor verandering zijn afhankelijk van uiteenlopende factoren, zoals monumentale waarde, technische staat, toekomstperspectief, wensen ten aanzien van het gebruik en visie op het monument. Sommige monumenten kunnen probleemloos wijzigingen ondergaan, bijvoorbeeld wanneer zij in het verleden al ingrijpend zijn verbouwd en aan die wijzigingen geen belangrijke waarden worden toegekend. Andere verdragen op grond van hun aard of specifieke monumentale waarde nauwelijks aanpassingen. De aanwezige ruimte voor verandering kan op verschillende manieren worden ingevuld en voor elke restauratie- of ontwerpogave zijn meestal meerdere oplossingen mogelijk. Monumenten vragen dus maatwerk met behulp van de kennis, kunde en ervaring van onderzoekers, ontwerpers, uitvoerders, bevoegd gezag, adviseurs en andere betrokkenen zoals bewoners, gebruikers en andere belanghebbenden. Dit sluit een zekere mate van standaardisering niet uit, want tegelijkertijd berust de aanpak van elk vraagstuk op een methodische werkwijze en in de praktijk opgebouwde ervaring. In de monumentenzorg geldt een aantal algemene uitgangspunten, maar uiteraard kunnen deze worden genuanceerd indien de situatie daarom vraagt.

3. Een visie is noodzakelijk

Monumenten zijn een onvervangbare bron van kennis over het verleden. Deze documentatiewaarde schuilt onder meer in hun typologie, ontwerp, plattegrond, substantie, constructie, materiaal- en kleurgebruik, ambachtelijke toepassingen en bouw- of andere sporen die getuigen van een vroegere toestand en van de gebruikshistorie van het monument. Dit vraagt om een visie op de toekomstige verschijningsvorm van het monument, waarin plaats is voor een gedifferentieerde benadering zoals verwoord in de Restauratieladder van de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg. Bij restauratie is het uitgangspunt conserveren en repareren op basis van een technische noodzaak, zoveel mogelijk aansluiten op de historische bouwpraktijk en alleen doen wat nodig is voor instandhouding en een duurzaam toekomstig gebruik. Voor andere ingrepen kan de historische gelaagdheid van het monument een vertrekpunt vormen voor nieuwe ontwikkelingen. Tastbare sporen van achtereenvolgende aanpassingen worden geanalyseerd, geïnterpreteerd en gewaardeerd, als basis voor een visie waarin het verhaal van het monument en zijn plek centraal staat en een beredeneerde keuze wordt gemaakt voor het handhaven c.q. integreren van een of meerdere tijdlagen in een nieuw ontwerp. Daarbij is het noodzakelijk dat ook rekening wordt gehouden met de betekenis van het monument in zijn historische omgeving en de betekenis die het monument heeft voor verschillende geleidingen van onze bevolking.

4. Kennis is de basis

Elke ingreep in een gebouwd of aangelegd monument of complex van monumenten moet worden gebaseerd op kennis: kennis van het monument en zijn monumentale waarde, van zijn bouw- en gebruiksgeschiedenis, zijn historische betekenis, ruimtelijke context, belevingswaarde en maatschappelijke dynamiek; kort gezegd het verhaal en het belang van het monument en de plek. Op grond daarvan kunnen de kernwaarden worden vastgesteld; de kenmerkende en essentiële waarden die bepalend zijn voor de mate waarin en de wijze waarop het monument kan worden aangepast. Dit vereist vooronderzoek. Voor bouw-, tuin- en kleurhistorisch onderzoek zijn richtlijnen opgesteld. Kennis van het verhaal en van de historische en de maatschappelijke betekenis van het monument is van belang om de kernwaarden te bepalen. En omdat werkzaamheden in, aan of bij monumenten kunnen leiden tot een verstoring van de bodem, is in sommige gevallen ook archeologisch vooronderzoek nodig. Ook kunnen er belangrijke roerende zaken (cultuurgoederen) in het monument aanwezig zijn, die mede de waarde van het monument bepalen. Met een integrale benadering kunnen aanwezige waarden beter worden begrepen en behouden. De resultaten van deze studies vormen mede de grondslag voor beslissingen over de toekomst van het monument. Ook tijdens de uitvoering van de werkzaamheden kan onderzoek nodig zijn, wanneer onverwachte ontdekkingen worden gedaan die aanleiding kunnen zijn tot wijzigingen van de plannen. Tot slot zullen ingrijpende wijzigingen, zeker wanneer deze gepaard gaan met sloop (lees hier: gedeeltelijk afbreken of uit elkaar nemen), door de opdrachtgever goed moeten worden gedocumenteerd, als bijdrage aan de 'biografie' van het desbetreffende monument of gebied.

Overwegingen ten aanzien van specifieke vraagstukken en activiteiten met betrekking tot monumenten

5. Het belang van de omgeving

Monumenten zijn onlosmakelijk verbonden met hun ruimtelijke context. Zij vormen een belangrijk onderdeel van onze historische leefomgeving. De meeste mensen ervaren dat monumenten een positief effect hebben op het aanzien en de beleving van hun omgeving. En andersom kan de omgeving de waardering, het functioneren en de instandhouding van monumenten beïnvloeden. Deze wisselwerking vraagt in tweeërlei opzicht om een zorgvuldige planvorming. Enerzijds geldt als uitgangspunt dat bij activiteiten in, aan of op het monument rekening wordt gehouden met effecten op zijn historische omgeving, zeker wanneer het monument deel uitmaakt van een waardevol architectonisch of stedenbouwkundig ensemble. Anderzijds moet bij ruimtelijke ontwikkelingen in de omgeving van een monument worden voorkomen dat hiermee het aanzicht, functioneren en de belevingswaarde van dat monument worden aangetast. Wat in dit verband tot de omgeving van het monument wordt gerekend, zal van geval tot geval verschillen: de naastgelegen percelen of

panden in een smal straatje, (een deel van) de straat, gracht of het plein waaraan het monument is gelegen, het (al dan niet) bijbehorende omgevingskunstwerk of een ruimer gebied, bijvoorbeeld in het geval van de molenbiotoop van een wind- of watermolen, een landgoed met zichtlijnen of een historisch landmark.

6. Rekening houden met archeologische waarden

Ingrepen in, aan of op gebouwde of aangelegde rijksmonumenten kunnen gevolgen hebben voor archeologische resten in de ondergrond. Bijvoorbeeld bij de aanleg van vloerverwarming in een kerk waaronder zich oude graven en funderingsresten bevinden, het uitbaggeren van een kasteelgracht, de (gedeeltelijke) herbouw van een kasteelruïne of de verbouw van een boerderij ten behoeve van een andere bestemming. Bij de planvorming moet met de bekende of te verwachten archeologische waarden rekening worden gehouden. Archeologisch vooronderzoek kan inzicht geven in de waarde van het bodemarchief ter plaatse en een zorgvuldige omgang hiermee bevorderen. Het beginsel van het conserveren en bij voorkeur in situ (= ter plaatse) in stand houden van archeologische monumenten is opgenomen in de beoordelingsregels voor de rijksmonumentenactiviteit in artikel 8.80 lid 2 onder d van het Bkl. Dit geldt uitdrukkelijk niet alleen voor als rijksmonument beschermde archeologische monumenten, maar voor alle ter plaatse bekende of te verwachten archeologische monumenten.

7. Reversibiliteit bij evident tijdelijk gebruik

Een veelgebruikte term in de erfgoedzorg is reversibiliteit. Dit houdt in dat een toevoeging aan een monument ongedaan kan worden gemaakt zonder dat daarbij waardevol materiaal verloren gaat. Reversibiliteit kan in sommige gevallen wenselijk zijn. Wanneer sprake is van aanpassingen ten behoeve van een evident tijdelijk gebruik geniet een omkeerbare ingreep de voorkeur boven 'vaste' constructies. Dit geldt ook voor verduurzamingsmaatregelen die naar verwachting als gevolg van nieuwe technologische ontwikkelingen op termijn zullen worden vervangen. Bij omvangrijke ingrepen is reversibiliteit echter meestal niet realistisch of wenselijk. De investeringen zijn dan hoog, vaak moeten zware constructies en funderingen worden aangebracht en bovendien is doorgaans niet te verwachten dat het monument in de toekomst weer zal worden teruggebracht in de staat die paste bij de vorige functie. In die gevallen kan het principe van reversibiliteit strijdig zijn met het streven naar kwalitatief hoogstaande en duurzame oplossingen; ontwerpkwaliteit kan dan gaan boven omkeerbaarheid.

8. Ontwerpkwaliteit van ingrepen

Bij aanpassing, herbestemming of uitbreiding van monumenten is vrijwel altijd sprake van een ontwerp-opgave. Ingrepen kunnen sterk verschillen in aard en omvang; van het aanbrengen van een enkele deur tot het toevoegen van complete bouwvolumes ter uitbreiding van een bestaande structuur. Ten aanzien van de vormgeving van alle opgaven geldt geen principiële voorkeur voor

'aangepast aan' of 'contrasterend met' het bestaande.

Uitgangspunt is dat de ingrepen zich op passende wijze moeten verhouden tot de typologie en karakteristiek van het monument, waarbij een goede functionaliteit gewaarborgd is. Het streven hierbij is om een optimale balans te realiseren tussen monumentale waarde en gewenste aanpassingen. Dit betekent dat deze aanpassingen de waarde van het monument voldoende ondersteunen en tegelijkertijd door hun ontwerpkwaliteit hieraan een nieuwe betekenisvolle tijdlaag toevoegen. Op die manier kan de noodzakelijke transformatie leiden tot een architectonische verrijking en op termijn een verhoging van de monumentale waarde van het monument.

9. Verstandig en passend verduurzamen

Vanuit maatschappelijke motieven of een wens tot comfortverbetering of lagere energiekosten streven steeds meer eigenaren naar verduurzaming van hun monumenten. Gezien de beoogde doelen van CO₂-reductie is verduurzamen van monumenten en de energietransitie van Nederland geen vrijblijvende opgave. Daarom heeft de erfgoedsector de Routekaart Verduurzaming Monumenten opgesteld. Om de doelstelling van de Routekaart te halen én daarmee de energierekening van monumenteigenaren betaalbaar te houden, is de grondhouding van de RCE dat ook monumenten kunnen en moeten verduurzamen. Uitgangspunt is dat cultureel erfgoed geen barrière is voor de klimaat- en energie-doelstellingen, maar dat het deel uitmaakt van de oplossing. Het gaat erom de juiste balans te vinden tussen monumentale waarden enerzijds en energiebesparing of -opwekking anderzijds. Bij elke ingreep aan een monument moet de vraag worden gesteld welke kansen er op dit gebied zijn en hoe het momentum van de ingreep kan worden benut om tegelijkertijd te verduurzamen. Aanpassingen van monumenten voor dit doel kunnen effectief zijn, wanneer hiervoor kennis van instandhouding, bouwfysica en installatietechniek wordt ingezet. Dit vereist maatwerk; het monument bepaalt in belangrijke mate wat vanuit het oogpunt van monumentenzorg wenselijk en technisch mogelijk is. Bij het zoeken naar een maximaal resultaat en een goede balans tussen comfort, energieverbruik en monumentale waarden wordt bekeken hoe verschillende maatregelen op elkaar kunnen worden afgestemd. Dit betreft naast de basismaatregelen zoals kierdichting, compartimentering in het stoken en inregelen van installaties, het op de juiste wijze isoleren en het opwekken van energie. Als het zelf opwekken van energie niet wenselijk of mogelijk is kan worden gezocht naar alternatieve mogelijkheden, zoals coöperatieve zonnestroom of duurzame collectieve warmtevoorzieningen. Om gemeenten te ondersteunen bij vergunningverlening en beleidsvorming met betrekking tot verduurzamen van (rijks-)monumenten heeft de RCE een geïllustreerd afwegingskader opgesteld over de verduurzamingsingrepen bij (woonhuis)monumenten ([Afwegingskader verduurzamen monumenten | Brochure | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#)).

10. Toegankelijkheid voor iedereen

Nederland is sinds 2016 gebonden aan het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (New York 2006). Het doel van dit verdrag is de positie van mensen met een beperking te verbeteren. Het gaat dan om mensen die slechtziend, blind of doof zijn, of een lichamelijke of verstandelijke beperking of psychische problemen hebben. Veel rijksmonumenten zijn openbare gebouwen met publieke functies, waarvan het belangrijk is dat iedereen er naar binnen kan. Het zijn gebouwen van ons allemaal. Maar ook bij een historisch woonhuis kan worden nagedacht over toegankelijkheid. Bij elke ingreep aan een monument moet worden onderzocht welke stappen kunnen worden gezet om het beter toegankelijk te maken voor personen met een beperking. Bij monumenten waarbij het niet mogelijk is om de toegankelijkheid te vergroten - denk bijvoorbeeld aan kerktorens - kan worden bekeken of dit op digitale wijze kan gebeuren. Zo kan een lastig toegankelijk interieur of onbereikbaar uitzicht door *virtual reality* beleefbaar worden gemaakt. Soms is er de mogelijkheid voor tijdelijke toegankelijkheid: tijdens een grote restauratie kunnen de voorzieningen voor de restauratie met enige aanpassing of uitbreiding ook worden gebruikt om tijdelijk de toegankelijkheid te vergroten. Bij dergelijke projecten is het zaak hier vroegtijdig over na te denken.

11. Reconstructie onder voorwaarden

Onder reconstructie verstaan we het herbouwen van een verdwenen monument, of verdwenen delen van een monument. Dit gebeurt overeenkomstig een goed gedocumenteerde, maar ook vaak veronderstelde eerdere gedaante. Herbouw van een verdwenen monument kan de monumentale waarde van een ander monument ondersteunen, bijdragen aan het herstel van een waardevolle historische omgeving of, vooral in een museale context, educatieve waarde hebben. Dergelijke reconstructies hebben in principe niet de status van rijksmonument. Voor reconstructie van verdwenen delen van een bestaand monument, of het nu bouwvolumes, ornamenten, schilderingen of delen van een groenaanleg zijn, geldt dat een beredeneerde keuze dient te worden gemaakt voor de reconstructie en het daarbij handhaven c.q. integreren van een of meerdere tijdlagen in een nieuw ontwerp. Voorwaarde is dat de reconstructie gebaseerd is op voldoende kennis van de oorspronkelijke vorm, materialisering, constructie en detaillering, bij voorkeur niet ten koste gaat van

waardevolle elementen van andere aanwezige historische lagen of een meerwaarde geeft aan het monument en het gebruik ervan.

12. Verplaatsing alleen als laatste redmiddel

Verplaatsing van een monument naar een andere plek is niet wenselijk. Dit beginsel uit het Verdrag van Granada kwam al aan de orde in hoofdstuk 1. Doorgaans leidt verplaatsing tot verlies van monumentale waarde omdat daarbij historisch materiaal, detaillering en patina verloren gaan. Bovendien kunnen monumenten niet worden losgezien van hun historische en ruimtelijke context. Zij geven uitdrukking aan de geschiedenis van de omgeving waarvan zij deel uitmaken. Deze samenhang bepaalt mede hun monumentale waarde. Verplaatsing van (een deel van) een monument is wel te overwegen als laatste redmiddel voor behoud indien sloop onafwendbaar is, vanwege grote andere (inter)nationale belangen zoals de aanleg van belangrijke infrastructuur. De nieuwe locatie moet in landschappelijk of stedenbouwkundig, functioneel en cultuurhistorisch opzicht vergelijkbaar zijn met de oorspronkelijke situering. Uiteraard moet verplaatsing technisch mogelijk zijn. Omdat het streven maximaal behoud van oorspronkelijk materiaal en monumentale waarde is, wordt de verplaatsing zoveel mogelijk in zijn geheel of in een beperkt aantal substantiële delen uitgevoerd, volgens aan de omgevingsvergunning te verbinden voorschriften. Voortvloeiend uit het Verdrag van Granada verplicht artikel 8.82 van het Bkl tot het aan een omgevingsvergunning voor verplaatsing verbinden van voorschriften over het treffen van voorzorgsmaatregelen voor het demonteren, het overbrengen naar en de herbouw van dat bouwwerk op de nieuwe locatie. In het geval van verplaatsing wordt vastgesteld of in de nieuwe situatie nog voldoende monumentale waarde aanwezig is om het monument in het rijksmonumentenregister te handhaven. Rijksmonumenten die naar een (buiten)museum worden verplaatst wordt in beginsel hun status als rijksmonument ontnomen.

Een uitzonderlijke categorie monumenten die in dit verband moet worden genoemd zijn de standbeelden en gedenktekens. Verplaatsing om andere redenen dan hierboven omschreven is niet uitgesloten, mits voorafgaand aan de besluitvorming een open dialoog heeft plaatsgevonden waarin de verschillende waarden en betekenissen die aan het monument toe te kennen zijn en de diverse belangen zorgvuldig zijn onderzocht, besproken en afgewogen.

Colofon

September 2024

UITGANGSPUNTEN VOOR DE ADVIESPRAKTIJK

Toepassing beoordelingsregels bij advisering over gebouwde en aangelegde rijksmonumenten

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort

Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort

tel. 033 – 421 7 421

info@cultureelerfgoed.nl

www.cultureelerfgoed.nl